

Filosofia com a defensa personal

Josep-Maria Terricabras

Com que la trajectòria vital i professional de cadascú està condicionada per moltíssimes circumstàncies, atzaroses la majoria, n'exposaré algunes que han emmarcat la meva trajectòria intel·lectual i que poden ajudar a entendre-la.

LES CIRCUMSTÀNCIES

No s'ha d'oblidar que el panorama filosòfic català de postguerra era patèticament tancat i resclosit. A partir de 1965 –i manllevo de Pere Lluís Font la idea de veure en aquest any una autèntica xarnera històrica en el desenvolupament de l'activitat filosòfica a Catalunya–,¹ les coses van començar a canviar. Es pot ben dir que aquell any va marcar «un tombant», particularment manifest a la Universitat de Barcelona: el 1964 s'havia jubilat Joaquim Carreras Artau, el 1965 va morir Jaume Bofill, aquell mateix any en va ser expulsat Manuel Sacristán i José M. Valverde va renunciar a la càtedra

per solidaritat amb Aranguren, García Calvo i Tierno Galván, també expulsats de les seves respectives universitats. Si fins al cap de deu anys no va morir el dictador, els aires de canvi van arribar molt abans a la universitat. Jo hi vaig ser aquells anys, de molta activitat estudiantil extraacadèmica, però també anys d'inici d'obertura a influències exteriors que, tanmateix, a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona es reduïen bàsicament a dues: la marxista i la neopositivista.

Si bé, de mica en mica, la universitat i els estudiosos es van anar dotant d'eines bàsiques, de materials de consulta, de traduccions fiables, i així es va anar reorientant, també lentament, la tasca filosòfica, tanmateix es va haver de començar pràcticament de zero. Això s'ha notat durant molts anys. I el que ara voldria sobretot destacar és que, si bé podem presumir de tenir una figura tan senyera i pionera com Ramon Llull, per diverses raons històriques –darrerament les imposades per la dictadura franquista–, no podem pas presumir, en canvi, de tenir una *tradició* filosòfica catalana. En aquests darrers quaranta anys hem pogut fer passos endavant significatius, però una tradició reclama acords i complicitats tant en els presupòsits com en els objectius. I això no es donava fa quaranta anys i, malauradament, no es dona encara.

Josep-Maria Terricabras (Calella, 1946) és catedràtic de Filosofia, director de la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani de la Universitat de Girona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha publicat, entre altres, *Atreveix-te a pensar* (1998), *Pensem-hi un minut* (2004) i *Qüestió de criteri* (2005).

Perquè una tradició filosòfica no es fa, és clar, sense mestres. I la Catalunya recent no ha tingut mestres en filosofia: els Xirau, Ferrater Mora o Eduard Nicol, per esmentar només tres noms il·lustres, van viure a l'exili. La Universitat de Barcelona, la de la meva llicenciatura en filosofia, va tenir alguns docents molt bons, estimats i respectats. Però amb prou feines tenia referents pel que fa a la recerca, una recerca que va començar tard i de manera molt poc homogènia en qualsevol sentit que es consideri.

A més, una tradició filosòfica tampoc no es fa, és clar, sense un cultiu intens i intel·ligent de la llengua. Malauradament, durant la dictadura –però tampoc durant la transició o ara mateix–, la llengua majoritària de la filosofia a Catalunya no ha estat la llengua del país, el català, sinó el castellà, que ara, tímidament, s'acompanya també de l'anglès. És ben sabut, però, que aquest no és pas un element casual o intranscendent. En qualsevol país, la llengua de la filosofia és un element clau, decisiu, per a entendre la vitalitat intel·lectual dels seus pensadors, la seva capacitat per a la reflexió i per a la projecció d'idees i conceptes. En aquest punt, les dades i l'experiència demostren una situació no gens afalagadora: segons un report sobre la recerca en filosofia a Catalunya entre 1996 i 2002,² de les 90 tesis doctorals presentades en aquest període, només 29 han estat escrites en català, 59 en espanyol, 2 en anglès. És a dir, gairebé un terç en català i gairebé dos terços en espanyol. Es poden donar interpretacions diverses d'aquestes dades que, en tot cas, resulten preocupants, perquè si no hi ha filosofia en català –o si n'hi ha poca–, tampoc no hi pot haver, en un sentit molt profund, filosofia catalana o almenys no pot ser gaire potent.

Si aquestes són les circumstàncies actuals, val a dir que fa quaranta anys, quan jo m'iniciava en la dedicació a la filosofia, encara eren pitjors. En la meua època d'estudiant era políticament impossible –pràcticament impensable– fer una tesi doctoral en català. I és que, de fet, treballàvem sense mestres propis i amb una llengua manlleuada. Aquestes eren les circumstàncies. No eren *totes* les circumstàncies, però eren circumstàncies molt rellevants per a un treball filosòfic normalitzat.

FILOSOFIA CONTEMPORÀNIA A CATALUNYA

Resultava, doncs, políticament i intel·lectualment urgent mirar cap enfora. A finals dels anys seixanta i començaments dels setanta, l'exterior filosòfic més atractiu eren la filosofia alemanya, la francesa o l'anglesa, i en molt menor mesura la filosofia nord-americana. És clar, però, que la mirada cap enfora no era només una oportunitat salvadora sinó que, segons com, també podia significar una dependència empobridora. Em temo que això és el que ha acabat passant en molts casos. Aquesta dependència tant pot prendre la forma de l'erudició com de la ideologia. I em sembla que no m'erro si dic que la filosofia que es fa a casa nostra sovint resulta un pàl·lid i, doncs, feble reflex de les creacions foranes. Certament, en la seva versió més o menys erudita, la producció filosòfica catalana recent ha estat, i és, bàsicament històrica i historicista, preocupada per estar al dia, connectada amb els corrents europeus –i després amb els americans–, però amb poques possibilitats de fer aportacions pròpies destacades en el camp del pensament, ja no

dic internacional sinó ni tan sols català. En aquest sentit, sobretot a partir de 1965, han crescut molt a Catalunya els treballs d'història de la filosofia. És clar que fer història de la filosofia pot voler dir fer simplement filosofia, però no és pas això el que acostuma a passar: sovint es fa historiació de la filosofia, vull dir, història de la història de la filosofia. Els problemes que llavors es plantegen sovint són ben peculiars: ni responen als problemes que un mateix té ni tampoc, ben mirat, als problemes dels autors que s'estudien; són més aviat els problemes que un té *amb* els autors que estudia, és a dir, són problemes d'interpretació més que no pas problemes –literalment– reals i, per tant, són problemes d'hermenèutica erudita o, si es vol, de filosofia arqueològica.

D'altra banda, però –ja ho he insinuat–, la dependència exterior no s'ha manifestat pas només en el treball erudit sinó també en el conreu de la ideologia. Les influències rebudes dels autors europeus i nord-americans més de moda han estat constants i creixents. S'han defensat les seves teories i hipòtesis, s'han discutit sens fi les seves opinions, s'han difós els seus missatges. En aquesta línia, però, hi ha hagut més aviat producció divulgativa, mentre la línia que he anomenat erudita ha portat la veu cantant en el camp de la recerca. Això és el que sembla confirmar el report esmentat abans sobre la recerca en filosofia a Catalunya entre el 1996 i el 2002. En aquest període s'han presentat 90 tesis doctorals a les universitats del Principat: 26 de les quals, de filosofia, en un sentit molt genèric; 64, en canvi, d'història de la filosofia. També s'hi diu que, en el mateix període, s'han publicat 71 estudis científics de filosofia i es desprèn que 50 són d'història de la filosofia. I recordem que tot plegat s'ha fet molt

majoritàriament en llengua castellana, és a dir, amb el rerefons cultural i conceptual d'aquella llengua.

Considerat tot plegat, podem dir que la filosofia catalana pròpiament dita –és a dir, la filosofia que, en qualsevol país, s'adjectiva amb el nom del país, com es fa amb la «filosofia alemanya» o la «filosofia espanyola»– no ha estat, ni és, una prioritat en la filosofia que es fa a Catalunya. El fet que siguin destacables i elogiabls alguns esforços en aquesta direcció ja indica per si mateix que és una direcció poc transitada. De fet, si atalaiem la nostra història recent –i no tan recent–, em temo que som un poble que ha cultivat poc el pensament en el sentit aristotèlic, vull dir el pensament desinteressat, el pensament pur, el pensament bàsic. Fins fa ben poc tampoc no s'havia cultivat gaire el pensament científic, tal com ens ho confirmen no solament les poques publicacions de primer nivell sinó també el paper més aviat discret de l'assaig en totes les seves formes. Potser és que, per raons històriques comprensibles de supervivència com a nació, durant els darrers tres segles el cultiu de la història i de la llengua és el que de debò ha reclamat –gairebé esgotat– totes les nostres energies creatives i divulgadores.

LA INFLUÈNCIA DECISIVA

Tal com he dit al començament, les influències en una vida són moltes i la sort hi fa un paper molt important. Al llarg de la meua vida intel·lectual, jo he tingut sort, molta sort. En acabar la llicenciatura a la Universitat de Barcelona, vaig poder anar a la Universitat de Münster per quedar-m'hi uns quants anys treballant en la tesi docto-

ral. Des de Münster vaig obtenir una beca de recerca al St. John's College de Cambridge. Estava treballant en el pensament de Ludwig Wittgenstein i Cambridge era una estació final especialment recomanable: allà ensenyava Elisabeth Anscombe, deixeble de Wittgenstein, i allà hi havia els papers i apunts privats del filòsof, que llavors no eren accessibles al gran públic. Si, quan vaig anar cap a Münster, ja ho vaig fer havent-me decantat per estudiar l'obra de Wittgenstein, va ser perquè en el darrer curs de carrera a Barcelona vaig tenir una assignatura sobre aquest filòsof que em va proporcionar una experiència decisiva: vaig treure molt bona nota, però la veritat és que no en vaig entendre gaire res; ara bé, per la mica que havia entès i pel molt que no havia entès vaig sospitar que allà hi havia una deu important de pensament rigorós i extraordinàriament original.

La sospita no solament no era equivocada sinó que havia quedat molt curta. El contacte amb l'obra de Wittgenstein ha estat per a mi el descobriment més important de la meua vida intel·lectual, que des d'aleshores ha canviat de direcció i de continguts. L'estudi de l'obra completa de Wittgenstein, dels dos grans períodes amb què s'acostuma a classificar el seu pensament—deixo de banda que darrerament es parla d'una tercera etapa en la seva obra— em va ajudar a entendre no solament l'evolució de l'autor sinó també bona part de l'evolució del pensament i de la filosofia en el segle XX. La meua tesi doctoral, presentada finalment a Münster,³ va intentar copsar aquesta evolució i em va obrir definitivament els ulls sobre la importància capital del darrer Wittgenstein. Gràcies a ell, he passat a entendre la filosofia com una activitat rigorosa però no científica, perquè el que interessa al filòsof no són els fenòmens

empírics sinó els conceptes. I això vol dir que ja no puc entendre la filosofia com la suposada ciència que ofereix *explicacions*—alguns pensen que explicacions últimes—, sinó com l'activitat que ofereix *descripcions* de les nostres maneres de pensar, de parlar, d'actuar, en una paraula, dels nostres «jocs de llenguatge». Perquè és quan despleguem aquests jocs de llenguatge que ens adonem del que realment passa. En aquest sentit, la filosofia de Wittgenstein vol ser un estudi seriós de la realitat, perquè la vol entendre tal com es manifesta.

El treball sobre el pensament de Wittgenstein no ha estat pas la meua ocupació exclusiva. També he procurat estar al dia de la producció filosòfica, tant en el camp de la filosofia del llenguatge i de la teoria del coneixement, com en el terreny de la filosofia aplicada, pel que fa a la filosofia política i a l'ètica. Ho mostren els articles i les col·laboracions acadèmiques en moltes revistes, nacionals, estatals i internacionals. Segurament, però, que el meu intent més ambiciós i reeixit de projecció institucionalitzada cap a l'exterior de l'activitat filosòfica ha estat la creació de la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani el 1989. Aquesta Càtedra ha tingut justament l'objectiu d'aconseguir que una universitat com la de Girona, que era numèricament petita, no fos esquivada, i que la seva posició geogràficament perifèrica respecte a Barcelona no la fes marginal i subsidiària.⁴ La implicació personal des del començament del mateix Ferrater Mora (1912-1991) va ser una garantia per a la seriositat i el rigor del projecte. Després de la mort de Ferrater vaig assumir també l'encàrrec de dirigir i coordinar la posada al dia de la nova edició del seu monumental *Diccionario de Filosofía*.⁵

El treball universitari m'ha reclamat, doncs, un ventall ampli de coneixements i interessos en el pensament contemporani, al qual he dedicat els meus esforços acadèmics. Ara bé, en els darrers trenta-set anys de la meua vida, és cert que el meu treball i la meua dedicació més constants, més continuats, han estat centrats a llegir, rellegir i repensar el pensament de Wittgenstein. Quan ara miro enrere descobreixo que, durant aquest llarg camí, he fet, bàsicament, una cosa: he volgut difondre, estendre, un estil de pensament que em sembla extraordinàriament il·luminador i, en aquest sentit, he volgut fer pedagogia; però també m'adono que aquesta pedagogia no és simplement acadèmica i de pensament sinó que també és cívica o, si es vol, política.

UNA FILOSOFIA DIFERENT

Un dels valors substantius de la filosofia d'inspiració wittgensteiniana és la recerca constant, esforçada si cal, de la claredat.⁶ Perquè la claredat no és, com passa en certa filosofia una «cortesia del filòsof» –faig servir l'expressió d'Ortega y Gasset– sinó que és l'objectiu d'una manera de filosofar que desplega els arguments davant els ulls de tothom i és alhora una prova d'honestedat intel·lectual. La profunditat que busca el filòsof no és la que només ell entén, sinó la que ell és capaç de posar a l'abast dels altres perquè tots puguin participar-ne, discutir-la i millorar-la. En aquest sentit, el filòsof s'assembla a l'enginyer, que construeix ponts perquè la gent hi passi, no simplement perquè tothom els admiri.

I és ben evident que la claredat s'ha de buscar bàsicament en el llenguatge, senzillament perquè és allà on la guanyem

o la perdem. Aquest tipus de filosofia –sovint titllada erròniament com a «filosofia lingüística»– no s'interessa pel llenguatge com s'hi interessaven els filòlegs, ni pretén tampoc modificar o millorar les nostres formes d'expressió, tot i que seria excel·lent que milloressin. La filosofia s'interessa pel llenguatge perquè el pensament humà és pensament lingüístic, tant quan enraonem com quan callem, ja que els nostres silencis tenen sentit –com passa en els acudits sense paraules– en relació amb el llenguatge que no expressem però que posseïm i gràcies al qual entenem allò silenciàt.

Així doncs, la claredat que busquem és –per dir-ho amb l'expressió de Wittgenstein– la claredat dels jocs de llenguatge que juguem i, per tant, dels pensaments que hi formulem, de la funció de les institucions que hi intervenen, dels usos i costums que s'hi reconeixen, dels supòsits i de les creences que s'hi entrecreuen. La claredat que busquem és claredat conceptual, tant en l'ús que es fa del llenguatge, com en les possibilitats que, a partir dels usos fets (però no necessaris) i dels no fets (però possibles) s'obren a qualsevol pensant. Aquesta filosofia, és clar, no es proposa ni com a història de la filosofia ni, directament, com a fabricadora de missatges ideològics o d'explicacions científiques. Enfront de filosofies erudites o de filosofies que expliquen i justifiquen, aquesta filosofia més aviat es proposa com a expositora de pensaments vigents i, en aquest sentit, es pot ben dir que vol ser una filosofia crítica i, doncs, autocrítica, perquè, en desplegar davant els ulls el que realment passa, no ho justifica ni ho empara, sinó que en possibilita l'acceptació o la crítica. Quan disposen dels elements adequats, els ciutadans –que tenen influències i conviccions de tota

mena— són prou grans i prou lliures per a treure conclusions pel seu compte i per a prendre decisions sense que el filòsof els hagi de mantenir en minoria d'edat intel·lectual o moral. Per això he dit abans que aquesta manera de pensar no és només una qüestió acadèmica sinó que també té una traducció cívica i política.

Justament aquests dos aspectes, acadèmic i cívic, han anat lligats al llarg de la meua trajectòria. D'una banda, he tingut la sort de poder posar a l'abast dels lectors catalans les dues obres senyeres de Wittgenstein,⁷ així com d'organitzar a Girona un dels simposis més importants realitzats durant l'any del centenari del seu naixement;⁸ i, en molts anys de docència, m'he esforçat per donar als meus alumnes un tast, una flaire, del que podria ser una manera de pensar diferent, rigorosa, però gens convencional. Val a dir que els anys de docència a l'Institut de Batxillerat de Sant Feliu de Guíxols (1978-1987) van ser especialment esperonadors: el contacte amb alumnes molt joves va posar a prova —i em sembla que va millorar notablement— el meu objectiu pedagògic de claredat conceptual. D'aquella època a l'institut data també la meua implicació en la versió catalana del projecte *Philosophy for Children*, de Matthew Lipman.⁹

D'altra banda, em va semblar que aquell estil de pensament amb què jo volia amargar tota la meua obra, també havia de sortir de les aules, perquè jo el veia —i el continuo veient— com una manera de pensar que no té validesa estrictament acadèmica sinó que s'ha de poder posar a l'abast de qualsevol ciutadà. Això em va portar a publicar una colla d'obres que s'allunyen notablement del que Wittgenstein feia —i del que segurament ell hauria aprovat—, però que volen mantenir i difondre el to conceptualment

aclaridor que em sembla l'herència essencial del pensament wittgensteinià.¹⁰ Això és també el que m'ha empès a tenir una presència regular en mitjans de comunicació i, en els darrers anys, a Internet¹¹ on, és clar, no faig filosofia estricta sinó que proposo idees i arguments que responen a opcions meditades però molt més personals i, òbviament, molt més discutibles. Per això procuro sempre destriar aquesta activitat com a publicista de la meua tasca específicament filosòfica. En tot cas, no em sembla legítim camuflar —com alguns fan sovint— les opcions personals i ideològiques amb el prestigi d'una aparent objectivitat filosòfica. Fins allà on és possible, doncs, em sembla obligat insistir en la separació entre l'activitat filosòfica i l'activitat cívica, tal com els metges, advocats o enginyers no confonen la seva activitat professional i el seu compromís públic. La dedicació a la filosofia no dóna per ella mateixa cap autoritat moral i cívica. Només en dóna l'actitud moral i cívica que un sigui capaç d'assumir i mantenir. Ara bé, a fi de no caure en una malsana esquizofrènia personal entre la professió i el compromís, sempre he procurat que fins i tot els meus escrits més ideològics, més polítics, més de combat, incorporessin també un estil de reflexió i d'elucidació conceptual que els allunyés, tant com fos possible, de la mera propaganda i del pamflet.¹²

DEFENSA PERSONAL

En una època com l'actual, de tanta pressió mediàtica i ideològica sobre els ciutadans —en un grau que, per a Wittgenstein, no era ni imaginable—, no em sembla gens malament d'expressar l'objectiu final d'aquesta

manera de fer filosofia dient que es tracta d'ensenyar defensa personal. En aquesta època d'eslògans i consignes, de globalització superficial, de culte per l'aparença i de rapidesa i canvi en tots els ordres, es fa imprescindible una filosofia que –en la tradició de Sòcrates, però sense fer-ho com ell–, persegueixi l'emancipació dels ciutadans, que han d'arribar a tenir no solament judici personal sinó sobretot pensament propi.

No pretenc invocar l'autoritat de Wittgenstein per fer-lo responsable de cap de les meves opcions acadèmiques o cíviques. Ni puc dir fins a quin punt allò que jo considero la influència de la seva obra en el meu treball és realment el resultat de la seva influència o finalment només és el resultat de la meua comprensió potser molt esbiaixada del seu pensament. L'única responsabilitat que m'atreveixo a atribuir-li és la d'haver-me impulsat amb les seves obres a dedicar alguns dels millors anys de la meua vida a l'estudi del seu pensament. Al cap dels anys, continuo creient que vaig tenir una sort immensa de fer-ho. I ara estic més convençut que mai –en això, estic segur de coincidir-hi amb ell– que la seva manera de filosofar avui no és moda, per molt que pugui resultar vistós i interessant citar fragments seus i referir-s'hi. Per això no és gens estrany tampoc que s'hagin escrit milers de tesis doctorals i desenes de milers de tesines i articles sobre la seva obra, i que alhora el seu pensament estigui pràcticament absent de la filosofia acadèmica que es fa realment avui, sobretot en els centres que apareixen com a més influents. No és estrany perquè l'esperit d'aquesta època –ell ja ho va deixar escrit el 1930– va en direcció oposada a allò que ell pretenia: ara es defensa un esperit constructiu, que troba gust a exercitar-se en

una complexitat cada dia més gran, un esperit que afavoreix la propaganda, l'eslògan i l'anivellament, en comptes d'interessar-se de debò per la claredat que s'obté a base de comparacions, que fuig de la generalització vàcua i detesta l'explicació simplista, una claredat que és feta de raons, de semblances i de diferències, una claredat que subratlla el matís. Es pot ben dir, doncs, que Wittgenstein continua essent un autor sovint citat –ell ja temia que només s'agafés de la seva obra un cert lèxic, un cert argot–, però que no és, malauradament, un pensador gens influent.

I és que la filosofia que avui es continua fent és majoritàriament o bé una filosofia erudita i ideològica d'arrels molt clàssiques però poc a l'abast, o bé una filosofia que vol ser molt rigorosa i analítica però que treballa amb conceptes, analogies i pressupòsits que reclamarien abans que res un aclariment de les seves condicions d'ús. Perquè no es tracta d'assumir que l'acumulació de teories i el refinament de plantejaments ja constitueixen per si mateixos un progrés filosòfic. El que convé justament és aclarir el sentit d'aquest progrés, el sentit, els sentits de «progrés». Jo continuo entenent el progrés com una renovació constant de la capacitat d'estar a l'altura de les circumstàncies. I en aquesta línia em plantejo alguns projectes de futur: d'una banda, l'aclariment conceptual en terrenys tan delicats i tan decisius com la filosofia de la psicologia, la filosofia de la cultura o la filosofia de la comunicació; d'altra banda, procuro rescatar de l'oblit els elements que, des del segle XVIII fins ara, han estat els testimonis –escassos i dispersos– d'una possible i encara inexistent història de la filosofia catalana; en el seu conjunt, aquests elements –ho he dit al principi– no han acabat teixint una

tradició, però això no vol dir que s'hagin de perdre o que puguin ser menystinguts, sobretot si volem que algun dia el pensament i la llengua adquireixin en la filosofia catalana el relleu que fins ara no han tingut.

I és que el progrés no és només mirar endavant, sinó també mirar endarrere i, molt especialment, mirar al voltant, per veure la trama de la realitat, per desfer-ne els nusos, per establir noves connexions o per restablir-ne d'antigues. Des de la posició que defenso, el progrés filosòfic no es produeix com si haguéssim d'arribar a alguna banda, sinó més aviat així: que allà on siguem cada vegada, puguem dir que *podíem* haver arribat a una altra banda (que no hi ha una meta única, ni tan sols la nostra), però que no *haviem* d'haver arribat a una altra banda (que no ens penedim d'haver arribat on hem arribat, perquè no ens hem perdut pel camí).

D'aquí la gran importància de decidir-se per fer una filosofia bàsicament historicista o per fer una filosofia ideològica o encara per dedicar-se a un tipus de filosofia com el que jo m'inclino a promoure: és una manera de pensar que vol desplegar davant els ulls la realitat per entendre-la –tant si agrada com si no–, que permet autonomia en les ideologies, creences, passions i teories, que permet construir-se metes i permet relativitzar-les, que permet, per tant, adonar-se que, en filosofia, qualsevol meta només és una meta volant, només un punt de pas, i que el trajecte del pensament, com el de la vida, mai no està encara ben dibuixat. El fet, però, que cadascú pugui anar dibuixant aquest projecte no implica pas el relativisme o l'arbitrarietat: la llibertat de dibuixar no pressuposa que es dibuixarà de manera arbitrària o casual, sinó més aviat al contrari;

qui dibuixa és perquè sap dibuixar i aprèn, a més, a distingir entre bons i mals projectes. Saber viure i pensar sense eslògans i certes acumulats significa estar disposat a no acceptar només la veritat reconeguda, a no fruir només de la bellesa oficial, estar disposat, en canvi, a participar en accions que vagin més enllà de la bondat legal. Aquesta capacitat creixent de viure, de reflexionar, d'inventar, de descobrir, és la que dona la mesura del progrés. S'arribi allà on s'arribi. I és que, en filosofia, no és important la meta, sinó el camí fet, i la manera de fer-lo. D'aquí que un plantejament com el que jo voldria defensar no faci escola, ni en vulgui fer, encara que vulgui –però potser no pot– tenir influència. De fet, això ja ho sabia sant Agustí quan deia que «val més la recerca que la troballa». ◻

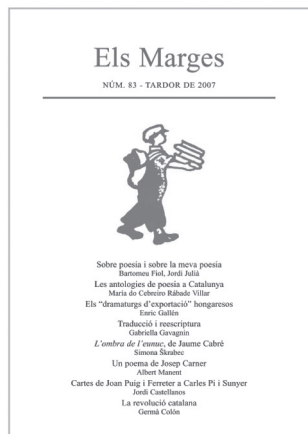
1. Vegeu, P. Lluís Font (coord.), *Les idees i els dies. Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*, Barcelona, Proa, 2002, cap. 1, pp. 15-60, especialment les pp. 36-42.
2. Vegeu, Institut d'Estudis Catalans, *Reports de la recerca a Catalunya. Filosofia, 1996-2002*, Barcelona, 2005. D'aquest report m'interessen sobretot les dades, no alguns dels plantejaments que fa, que resulten clarament insatisfactoris.
3. Vegeu J.-M. Terricabras, *Ludwig Wittgenstein. Kommentar und Interpretation*, Freiburg/Munic, Alber Verlag, 1978.
4. Entre altres, han estat professors convidats de la càtedra pensadors tan rellevants i diversos com Ricoeur, Quine, Davidson, Chomsky, Prigogine, Hobsbawm, Rorty, Santaló, Batllori, Harvey, Cavalli-Sforza, Bunge, Apel, Touraine, Morin, Singer o Benhabib.
5. Vegeu J. Ferrater Mora, *Diccionario de Filosofia*, 4 vols., 7a. ed., Barcelona, Ariel, 1994.

6. Sobre la meua noció de claredat, vegeu J.-M. Terricabras, «Com entenc la tasca del filòsof», discurs de recepció com a membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, IEC, 1995.
7. Vegeu les meves traduccions catalanes de: L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Barcelona, Laia, 1981; Edicions 62, 1997; L. Wittgenstein, *Investigacions filosòfiques*, Barcelona, Laia, 1983; Edicions 62, 1997.
8. Vegeu, J.-M. Terricabras (ed.), *A Wittgenstein Symposium*, Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 1993.
9. D'aquest projecte, n'he editat (traduït i comentat) les obres següents: *La descoberta de l'Aristòtil Mas*, IREF, Girona, 1987; *Recerca filosòfica*, UAB, Bellaterra, 1989; *Pimi*, UAB, Bellaterra, 1989; *Buscant el sentit*, Eumo, Vic, 1990; *Lisa*, Eumo, Vic, 1992; *Recerca ètica*, Eumo, Vic, 1992; *Admirant el món*, Eumo, Vic, 1996. A Catalunya aquest projecte rep el nom de *Filosofia 3/18* i va dirigit a alumnes entre 3 i 18 anys. L'èxit de l'adaptació del projecte nord-americà i dels seus materials en català, juntament amb la creació de nous materials per a l'aula, ha aconseguit que, després de 20 anys d'existència –l'Institut de Recerca per a l'Ensenyament de la Filosofia, IREF, va néixer el 1987–, hi hagi al Principat unes cinc-centes escoles de primària i secundària que segueixen el projecte: això vol dir que hi participen 2.000 docents i 40.000 nens i joves, amb el suport, des de fa una colla d'anys, del govern català.
10. Vegeu, per exemple: *Ètica i llibertat*, Barcelona, Curial, 1983 (Premi d'Assaig Carles Rahola, 1982); *Fer filosofia avui*, Barcelona, Edicions 62, 1988; *La comunicació*, Barcelona, Proa, 1996; *Atreveix-te a pensar*, Barcelona, La Campana, 1998; trad. castellana: *Atrévete a pensar*, Barcelona, Paidós, 1999; *I a tu, què t'importa?*, Barcelona, La Campana, 2002. Darrerament, he iniciat, en l'editorial Mina, la publicació d'una col·lecció de llibres titulada significativament *Filosofia per a ciutadans*, en la qual, amb la col·laboració d'altres col·legues, reviso alguns dels valors que considero importants per al segle XXI.
11. www.terrificabras-filosofia.cat.
12. Vegeu, entre altres, *Raons i tòpics. Catalanisme i anti-catalanisme*, Barcelona, La Campana, 2001; *Pensem-hi un minut*, Barcelona, Pòrtic, 2004; *Qüestió de criteri*, Barcelona, Mina, 2005.

Els Marges

NÚMERO 83 - TARDOR 2007

Sobre poesia i sobre la meua poesia
Bartomeu Fiol, Jordi Julià

Les antologies de poesia a Catalunya
Maria do Cebreiro Rábade Villar

Els "dramaturgs d'exportació" hongaresos
Enric Gallén

Traducció i reescriptura
Gabriella Gavagnin

L'ombra de l'eunuc, de Jaume Cabré
Simona Škrabec

Un poema de Josep Carner
Albert Manent

Cartes de Joan Puig i Ferrer a Carles Pi i Sunyer
Jordi Castellanos

La revolució catalana
Germà Colón

**INFORMACIÓ I
SUBSCRIPCIONS**

www.elsmarges.cat

www.lavenc.cat

elsmarges@lavenc.cat

Passeig de Sant Joan, 26, 2n 1a
08010 Barcelona

tel. 93 245 79 21/fax 93 265 44 16

Distribució: RBA Libros
www.rballibres.com